

ЕКОНОМСКИ ОПИС СРЕЗА ФОЈНИЧКОГ

Срез Фојница је, према Уредби о подјели земље на области [Narodno јединство, br. 125, od 21. јuna 1922. godine], улазио у састав Сарајевске области. Овдје представљамо документ под називом *Економски опис среза Фојничког* из 1928. године, који је сачинио поглавар среза, а на захтјев великог жупана Сарајевске области.

Документ се чува у Архиву Босне и Херцеговине у Сарајеву у оквиру фонда Велики жупан Сарајевске области (сигнатура: А БиХ, ВЖСО, кут. 42, бр. 12984/28). Писан је руком, ћириличним писмом, српским језиком екавског и ијекавског изговора, на осам листова односно 16 страница.

Документ пружа мноштво података који се односе на географски положај, величину и границе Среза, број катастарских општина, климатске прилике, текуће воде, врсте земљишта, жетвене приносе, вртове, воћњаке, пашњаке, шуме, сточарство, говедарство, овчарство, крмарство, перадарство, рибарство, пчеларство, ручну и спрежну снагу, саобраћајна средства, индустрију и цијене на тржишту у 1926. години.

Документ објављујемо у изворном облику, без икаквих језичких интервенција, у циљу доступности истраживачима и свим заинтересованим лицима, а првенствено онима који се баве проучавањем локалне историје.

ПОГЛАВАР СРЕЗА ФОЈНИЧКОГ

Број: 3809/28

Фојница, 17.V.1928. год.

ВЕЛИКОМ ЖУПАНАУ САРАЈЕВСКЕ ОБЛАСТИ

(За Пољопривредно Одељење)

С а р а ј е в о

Поглавар среза:
Абдулах Бешлагич

ЕКОНОМСКИ ОПИС СРЕЗА ФОЈНИЧКОГ

Географски положај, величина, границе среза, број кат. општина.

Фојнички срез спада у Сарајевску област и лежи на њеној северозападној страни. Са севера граничи срез Травнички, од којег га раставља река Лашва, и срез Зенички. Са истока срез Височки и Сарајевски. Са југа срез Коњички и Бугојански.

Срез састоји из 32 катастарске општине или 26 политичких општина са 116 села са укупном површином од 80.707 ха, чија се имена и површине виде из прилогећег списка.¹ Својевремено је била у овом срезу једна катастарска испостава са 8 политичких општина или 8 катастарских, са укупном површином од 23.139 ха. Остатак површине среза спадало је на уже среско подручје, које су сачињавале 24 катастарске општине или 18 политичких са укупном површином од 57.568 ха. Сада је та испостава укинута.

Теренски општи положај земљишта.

Срез Фојнички спада међу средње планине, али неки предели носе карактер високих планина; апсолутна морска висина варира међу 400 и 1983 м. Планинске се косе пружају од југа према северу, а делом од истока према западу.

Од укупне површине среза отпада на равницу 0,75%, брежуљкасти терен 39.25%, а брдовитом пределу 60%.

Понешто се равнице налази уздуж пута Сарајево-Брод, која цеста пролази од југоистока према северозападу среза, те уз цесту, која иде из Фојнице, те се на удаљености од 14 км у околине спаја са горе наведеном главном цестом, код места званог Раскршће. Ширина наведене равнице варира међу 200 м до 1 км.

Даљне се равнице налазе уздуж реке Лепенице која протече кат. општином Буковица, те утече кроз главне цесте Сарајево-Брод. Ширина те равнине је од 500 м - 1 км. Још се понешто равнице налази уздуж реке Козице, која протече долином Придољском и делом Бусовачком, те у самој вароши Бусовача. Као на месту званом Раван. На том месту равница достиже од 500 м до 1 ½ км.

То су једине равнице, које се могу у овом срезу узети у обзир, јер иначе је терен веома брдовит.

Оцена теренског положаја јест 10% од површине среза врло добар (3), 30% добар (2), а 60% слаб (1).

Климатске прилике.

Клима је у овом срезу прилично оштра особито на планинским пределима горе зима траје до 6 месеци. Ветрови су променљиви, али у јесен и пролеће појављује се јужни ветар, који носи вишедневну кишу. Оборина имаде довољно, ради обиља шума, које се у околини налазе.

¹ Овај списак недостаје у документу.

Максимална температура износи лети 20°-30° изнад нуле, а зими до 25° испод нуле. Може се десити и више снежних међава где у планинским местима буде до 2 метра висине. Често бива и позних мразова, тако да и воћном цвату бива опасно.

Сезонски пољопривредни радови обављају се тек онда кад су у околним срезима већ исти довршени.

Сетва озимих усева врши се све до краја месеца децембра (ако време дозволи) а са сетвом јарих усева почимље се од месеца марта-маја (према врсти усева).

Због неповољних климатских прилика у планинским местима напр. у катас. општинама Растово, Дусина и Себеших, те једним делом Прокоса не успева од житарица кукуруз, а од воћа шљива и трешња. Климу ради своје оштрине може се оценити са (1).

Текуће воде.

Од текућих вода највећа је река Фојница која настоји тиме да се недалеко вароши саставља са више потока, тече кроз варош Фојница југоисочним смером, где на удаљености од 1 км спаја са реком Гвожђан ком и даље тече уздуж цесте, која се спаја у удаљености од 14 км са цестом Брод-Сарајево те на саставку тих путева креће уздуж цесте Раскршће Кисељак те се код варошице Кисељак (на 200 км од среског места) спаја са реком Лепеницом и тече уздуж цесте Кисељак-Високо.

Река Фојница је опасна њивама које се налазе у равници код Кисељака, јер иста код поплаве мења свој смер на штету околних њива.

Река Лепеница тече од југа према северу те раставља срез Сарајевски од среза Фојничког, односно тече у скоро окомитом смеру цесте Сарајево-Брод те се уздуж те цесте код Кисељака спаја са реком Фојничком, а од Кисељака, како је од реке Фојнице већ означено, тече уздуж цесте Кисељак-Високо. Иста је код веће поплаве опасна њивама.

Река Крешевица тече кат. општ. Крешево, уздуж цесте Крешево-Кисељак спаја са реком Лепеницом и обе утечу у реку Фојницу, која тече даље уздуж цесте, Кисељак-Високо.

Река Гвожђанка тече долином кат. општ. Дусина и Гвожђани, те се на удаљености од 1 км вароши Фојница спаја са истоименом реком и тече према цести Брод-Сарајево, а код варошице Кисељак даље уздуж цесте за Високо. Иста није штетна јер тече већином уз кланце, где нема зиратног земљишта.

Река Косица, која тече долином кат.општ. Придола и Буковци, силази на цесту Сарајево-Брод, тече кроз варош Бусовача и утече у реку Лашву. Иста није штетна њивама.

Те напослетак река Лашва, која захвата најсевернији део нашег среза у дуљини од 3 км растављајући исти од среза Травничког. Река Лашва код веће поплаве наноси штету околним њивама.

Пошто све наведене реке код већих поплава више штетне него корисне и пошто се мало искоришћује за натапање поља, стога се исте могу оценити са 20% добре (2) а 80% штетне (1).

Врста земљишта.

Земљиште у равници око цесте Сарајево-Брод и то од Сарајевске границе до Раскршћа, наиме цесте, која од споменуте води према Фојници, те уздуж реке Лашве јест добре квалитете и то песковито иловасте, јер слој здравице дубок је 30-35 цм, а мртвица истог састава, као и здравица. Ова врста обухвата 0.50% од целокупне површине среза, а плодност је врло добра (3).

Земљиште уздуж цесте Фојница-Раскршће те уздуж цесте за Брод према Бусовачи је слабије врсте, пошто је земља кречна са већим квантумом песка те је местимице слој здравице дубок 10-15 цм. Опћа оцена тог земљишта била би добра (2) а обухваћа 0.25% површине целог среза.

Брдовити терен у овом срезу можемо поделити на две врсте и то на:

1.) Блажи брежуљкасти терен и њихове висоравни, који се налази у умереној клими.

2.) И земље у планинском терену.

Блажи брежуљкасти терен састоји се од песковите иловаче, на којој успевају све врсте жита, поврћа и воћа. Плодност је добра.

Планински крајеви, где не успева кукуруз и шљива а земља обилује вапненим песком те су уопће те земље оскудне и камените, међу исти можемо убројити кат. општ. Растово, Себеших и већим делом Прокос, а плодност је слаба, али у годинама са довољно вредног талоба плодност је такођер добра.

Плодност се може коначно овако оценити на 4% а у укупне површине среза врло добра (3), 35% средња (2) а 61% слаба (1).

Начин искоришћавања земље.

1.) Оранице 30.104 ха или 16.2%

2.) Башче 608 ха или 0,7%

3.) Ливаде 4.187 ха или 5.1%

4.) Пашњаке 457 ха или 0.5%

Укупно зиратне земље 18.353 ха или 22.7%

5.) На приватне шуме 5. 513 ха или 6.8%

6.) На државне шуме 52.437 ха или 64.9%

7.) На државне пашњаке 3.162 ха или 3.1%

8.) На грађевне ареале, јавно добро и неплодно земљиште 1.242 ха или 1.5%.

Свега: 80.707 ха или 100%.

Начин искоришћавања земље у господарске сврхе јест уопће узето, слабо интензиван (1).

Оранице.

Најважнија култура у овом срезу јест ораница, која заприма 16.2% од читаве површине среза. Начин обрађивања ове културе у срезу може се поделити на

двоје и то: начин обрађивања у равници која заузима 0.75% и у равно брежуљкастом терену, која заузима 39.25%, те у планинском крају, који обухваћа 60% од целокупне површине читавог среза.

У првом делу среза са надморском висином од 400-700 м висине, оранице се веома ретко прележавају на угару, већ се сваке године обрађују већим делом проредним житним суставом и то у првој години по ђубрењу сеје се кукуруз, друге године озими усеви (обично пшеница) и ретко раж, а у трећој години јари усеви јечам и зоб.

Начин самог обрађивања је веома примитиван не употребљују се никакве модерне справе већ се још већином оре са дрвеним плугом, данас је тај дан. У овом срезу постоје само ове врсте господарских стројева и то: 50 ветрењача, 4 тријера, 1 сејалица и неколико гвожђених плугова. Других стројева у овоме срезу нема.

У равном делу среза просечни жетвени принос изнаша по 1 ха:

На кукуруз 5-10 мет

На пшеницу и јечам 4-10 мет.

Планински део. Код ораница у планинском крају, које заузимају 60% површине читавог среза, а налазе се преко 700 м надморске висине, држи се обично плодоред и то: непосредно иза ђубрења сеје се јари јечам, делом крумбир, а ређе кукуруз, јер исти у планинском делу никако не успева, у другој години, пак зоб, а након тога остаје 3-5 год. као угар и служи као ливада или испаша.

Упораба господарских спарава једнака су у планинском као и у равном делу терена.

Жетвени принос у планинском делу износи на 1 ха

За кукуруз 3-8 мет.

Јечам 4-6 мет.

Зоб 4-6 мет.

На ораницама средњег квалитета у целом срезу, које имају катастарску вредност од 657 дин. по хектару (то среску просечнину) добије се у средњој години на 1 ха:

По Кукуруза 8

По Пшенице 5

По Зоби 5

Садашња просечна цена оранице:

1.) У равном пределу по 1 ха 10.000-16.000 дин.

2.) У плодном делу брежуљкастог терена 7.000-8.000 дин.

3.) У мање плодном делу по 1 ха 3.000-5.000 дин.

Ливаде.

Култура ливада запрема само 5.2% површине читавог среза. У равници за ливаду употребљују се само влажни делови земље, крај потока, баре и крајци њива, које дају по ха 5-15 мет. сена средње квалитете. У планинским пределима

употребљују се веће површине за ливаде, пошто се тамошњи народ бави са сточарством. Принос сена у планинском терену износи од 7-12 мет. по ха, врло добре квалитете. Ливаде се не негују. Продукт сена може да подмири потребу среза и нешто се употребљује за извоз.

Вртови и воћњаци.

Вртови се налазе обично око кућа и дворишта, само за домаћу потребу, али услед нерационалног искоришћавања нијесу у стању подмирити потребе нити сопственика, већ је овај срез отказан на довоз, већим делом из Сарајева.

Од времена рата није нешто порађено на подизању нових воћњака, а нити на уздржавање већ постојећих.

Осим тога су воћњаци заражени различитим болестима и штеточинама, а најопасња од њих је штетност шљивна уш и крвава уш на јабукама.

Принос воћа у овом срезу, у доброј години изнаша на 1 ха око 35 мет. шљиве, а јабука и крушака на 1 ха 100 м. Воће у овом срезу слабо се искоришћује осим шљива које се употребљавају за печење ракије, те се мањим делом суше и то само за домаћу потребу, дочим се нешто јабука извози на тржишта Сарајево или Високо.

Пашњаци.

Пашњаци заузимају у овом срезу, од целокупне његове површине 3.6% од тога отпада на државне пашњаке 3.1%, а приватне 0.5%.

Већи комплекси државних пашњака налазе се већином у планинским пределима и то: у пределима Битоње, Зеџ планине, Маторац, лева река, Прокошко језеро, Шћип планина на које се преко летне сезоне изгони стока из домаћег и суседних срезова и то: 3.000 ситне и 2.000-3.000 ком. крупне стоке, од тога отпада 60% бесплатно као сервитутно право, а 40% уз наплату пашарине. Остали државни пашњаци налазе се у брежуљкастом делу терена, којим се сељани служе за испашу домаће стоке.

Приватни се пашњаци налазе у брежуљкастом делу среза, у мањим количинама и на оном месту, које се не може искористити за другу културу, а исти само служе за испашу домаће стоке.

Шуме.

Шуме заузимају највећи део простора среза и то 71% површине читавог среза. Деле се на државне са површином од 52.437 ха или 64.9% и приватне са површином од 5.513 ха или 6.8%.

Државне шуме налазе се по планинским висовима предела: Себешкић, Врхови, Црна река, Шћип, Зохор, Цитоња, Инач, Погорелица и Сухе воде. Тло је шкриљевачко са вапненим каменом, средње дубоко, иловасто са добрим хумусом. Претежно се налази на стрмом терену. Попречно за читав срез је омер 0.6 ома-ра, јела, а листаче граб, храст, буква, бреза и јавор 0.4%.

Прираст код четињача је 5-5½ м³ на ха, дочим код листњача 1-1½ м³ на ха. Код просечне старости су 20-180 год.

У срезу Фојничком је највећа и међу модерним стругарима фирма д.д. „Инач“ са седиштем у Сарајеву. Поседује у размаку од 1 км 2 водене стругаре са турбинским погоном 3 пуна и један полуампер. Иста се снабдева из уговорених подручја Инач и Погорелица са уговореном дрвеном масом од 158.000 м³ црногорице и 559.000 м³ листњаче. Иста већ две године не ради, ради непогодности превозних средстава и удаљености од железничке пруге (Високо). Код исте би се могло стално запослити домаћег радништва 200-300 људи. Ако би иста прорадила.

Осим наведене фирме постоји још 13 малих домаћих водених стругара са венецијанским гатерима, а које се снабдевају са дрветом из околних шума. Шћип, Врхови, Гарез, Растово, Сухе воде и Бусовачка планина са укупним годишњим капацитетом од 20.000 м³ облог дрвета.

Материјал малих пилања употребљава се већим делом за унутрашње потребе, дочим фирма д.д. Инач изважа дрво на светска тржишта.

Поједини предели државних шума оптерећени су сервитутом и то дрветом буковим и јелом: годишње 660 м³ буковог грађевног, 1600 м³ четињастог грађевног, 19.800 п.м. буковог огревног у укупној вредности од 521.000 дин.

Ширења у овом срезу нема, пошто су листњаче обично млада шума.

Шумска такса је ниска обзиром на лоше комуникационе прилике.

У овом се срезу налазе још 2 већа комплекса приватних шума, које су у посједу фрањевачких самостана Фојница 275 ха и Крешево са 200 ха. У тим шумама превлада четињаста шума и то: 0,5 јела, 0,3 буква, а 0,2 остале листњаче. Исти експлоатишу те шуме продајом годишњим квантумом по 300 м³ домаћим пилањама.

Остале су приватне шуме у малим комплексима, по равним пределима и њима власници подмирују своје домаће потребе. Исте су све листњаче и то: храст и буква.

Надзор над истим води државна власт да се исти рационално искоришћују.

Цене тржишту у год. 1926. биле су:

Храст грађев. дрво у облом стању франко рајон станица по м ³	250 дин
Храст грађев. дрво тесано франко рајон ст. по м ³	320 дин
Огревно дрво несортирано по м ³	30 д.
Буква грађев. дрво у облом франко рајон станица по м ³	160 д.
Буква грађев. дрво тесано франко рајон станица по м ³	200 д.
Огревно дрво несортирано по м ³	30 д.
Четињаче грађев. дрво у облом франко рајон станица по м ³	140 д.
Четињаче грађев. дрво тесано франко рајон станица по м ³	220 д.
Четињаче грађев. дрво резано франко рајон станица по м ³	400 д.

Сточарство.

1.) Коњарство у овом срезу на ниском степену. Гаји се искључиво босанска раса, која се апсолутно не побољшаје услед оскудице приплодних пастуха, иначе коња имаде довољно, те би уз боље прилике могла ова врста сточарства добро напредовати. У срезу имаде ждребади испод 3 год. 400, кобила преко 3 год. 1.200, пастуха преко 3 године 20, коња преко 3 год. 1100.

Говедарство.

Стоји у веома лошем стању, гаје се готово искључиво „Буше“ босанска пасмина. Оплемењивање са бољом пасмином апсолутно се не врши, јер зато нема приплодно способних бикова, тако да се може рећи, да у овом срезу нема ни једног бика, који би одговарао уветима добре пасмине. У срезу имаде 1420 јунади испод једне године, 2045 јунади од 1-2 год., 3545 јуница и крава преко 2 године, 200 бикова преко 2 год., те 2712 волова преко 2 године.

Овчарство.

Овчарство се налази у нешто бољем стању, од горе наведене стоке, али у равном делу среза последњих година су страдале од метиља. Овце се гаје понајвише у планинском делу среза. Од оваца су заступане највише домаће пасмина звана „Руда“ и „Влашићка“. Број оваца у овом срезу износи 5984 јагњади до 1 год, 10.571 оваца за приплод, 654 овна за приплод.

У овом се срезу гаји само домаћа врста коза и то највише у планинском делу среза. Број коза износи: 1910 јаради и 4705 коза.

Крмарство.

Крмарство се у овом срезу скоро не гоји, већ појединци код католичког пучанства и то само за своју властиту употребу, а искључиво домаће пасмине.

Перадарство.

Перадарство је веома примитивно и нерационално те се гаји само за домаћу потребу, њихов број изнаша 13.500 кокоши, 250 патака, 150 гусака, 60 тука. Перјад се не износи на суседне пијаце.

Рибарство.

Рибарством се у овом срезу нико не бави, премда у овдашњим рекама имаде довољно рибе.

Пчеларство.

Пчеларство је заступано мало боље од перадарства и рибарства, али услед лоших прошлих година и слабог материјалног стања те и слабог разумевања пољопривредника ова је грана привреде у опадању. У срезу имаде 570 кошница са покретним сачем, а 1200 са непокретним сачем.

Ручна и спрежна снага.

Ручне снаге у овоме срезу имаде довољно за вршења пољопривредног посла у одређено време.

Наднице се плаћају између 12-15 динара са храном, те 20-30 динара без хране. За спрежном радном снагом пољопривредници оскудевају, а услед чега више пута не могу на време површавати пољске радове.

Пољопривредници међусобно посуђују спрежну снагу или се плаћа. Двопрежна радна снага 60-100 дин. дневно.

Број земљопоседника и становника, као и величина и груписање имања.

Срез Фојница имаде 5.027 земљопоседника, те пошто у срезу имаде 18.353 ха приватног земљишта, то на једног земљопоседника припада 3.65 ха. Број становника у овом срезу износи 22.335, то на једног становника припада 0.82 ха земљишта. Према томе се разбуре да је размер поседа у повољном односу према броју земљопоседника и становника, али услед слабе квалитете земље те слабог искоришћавања, земљопоседници се ипак налазе у слабом економском стању. Целокупно приватно земљиште може се поделити на имања и то:

До 5 ха – 88%

Од 5 до 20 ха – 11%

Од 20-100 ха – 0.3%

У срезу имаде две варошице и то: Фојница и Бусовача и две варошице Кисељак и Крешево које су ушорене, иначе су остала села разбацана у мањим групама кућа. Имања су поцепана на већи број мањих парцела које често нијесу груписане, а и удаљене од кућа, те праве потешкоће код обраде. Ипак према осталим херцеговачким срезовима груписање и оцена броја посједника, као и величина посједа, налази се у повољном стању (2).

У овом срезу долазе у обзир као тржиште варош Фојница-среда, Бусовача-субота, Крешево-субота, све са незнатним прометом, која имају само месни карактер за околна села.

Од најближих већих страних тржишта је Сарајево и Високо, где се извози из овог среза понешто стоке и воћа.

Саобраћајна средства.

Саобраћајна су средства веома неповољна у овом срезу, јер је најближа железничка станица удаљена од седишта среза 33 км, наиме станица Високо, на коју је овај срез отказан.

Од железничке станице Бусовача, која железницу спаја Јајце-Сарајево и пролази кроз најсевернији део овог среза у дулини од 2 км. Варош је Фојница од исте удаљена 35 км, те је ова станица за овај срез без икакве користи. Једна главна цеста у овом срезу јест цеста Брод-Сарајево, а од исте једна одводна цеста у дулини 14 км води за варош Фојницу.

Други огранак главне цесте води за Крешево (10 км) а један за Високо 13 км од Кисељака, који је удаљен од седишта овог среза 20 км. Наведене одводне цесте су у лошем стању.

Лоше комуникационе прилике су криве да овај срез не може напредовати премда имаде за то добре увете и то у шумама и рудном благу који неискоришћен лежи у земљи.

Других колних путева у овом срезу нема, осим још цесте, која води за Баковиће некадашњег мајдана сумпорне паковине, али и то је цеста у сасвим лошем стању, те за промет нема никаквог значаја.

Оцена саобраћајних средстава била би 3/3 неповољна.

Индустрија.

Овај срез обилује шумом и рудом иначе друге индустрије нема.

О шумској индустрији било је већ писано под „Шуме“ те ће споменут нешто и о рудама, премда је и та индустријска грана сасвим замрла.

Срез Фојнички је познат још од старих времена, као богат са рудама. Те се већ у римско доба руда у овим крајевима вадила. Рудама обилује село Осружница – оловом, Крешево – бакром и арсеном, Чемерница – антимоном и живом, Баковић – сумпором и паковином, Фојница, Дусино, Себешки гвожђем.

У новије доба су се искоришћавали мејдани у Чемерници – жива, а Баковићи – сумпором и паковином и то до време Уједињења, али од тада су исти престали радити услед слабих комуникационих прилика, скупоће, превозног средства. Исти би били престали радити и на почетку светског рата, али пошто је војништво требало ту руду, исто је ставило на располагање своју автоколону, која је ту руду преважала у Високо.

Пошто индустрије у овом срезу готово нема овдашњи рудници траже зараду преко границе овог среза.

Пољопривредни се производи из овог среза не извајају, већ се већим делом увозе. Просечна цена главних пољопривредних производа у раздобљу од 1/VII 1925 до 30/VI 1926 год. била је:

1925.	1926.
Пшеница по метру 270 д.	Пшеница по метру 250-300 д.
Кукуруз по метру 150-200 дин.	Кукуруз по метру 150-220 д.
Зоб по метру 150-200 д.	Зоб по метру 170-200 д.
Сено по метру 75-100 д.	Сено по метру 50-75 д.
Јечам по метру 150-200 д.	Јечам по метру 240-275 дин.